

Joško Čaleta

Ganga Party

Let iznad gangina gnizda

iliti multimedijalno predstavljanje (ne)odbačene tradicije

Ganga je neuhvatljiva i neukrotiva, a ipak silovita kao posljednja pomast; ma koliko se trudili, u riječi nećete moći uhvatiti. (...) Ona je s one strane riječi i pjeva... i ne znaš je li to čovik piva gangu ili ganga piva čovika.



Ganga i publika u ZeKaem-u

Zamračenu pozornicu Zagrebačkog kazališta mladih po kojoj sjede ili šeću posjetitelji ističe središnji krug sastavljen od stolica namijenjenih izvođačima, osvijetljen "spot" reflektorom sa stropa. Projekcija vatre koja prekriva scenu dolazi s glavnog pulta, s projektora br. 4. Za audiopultom DJ Tomo diskretno pušta glazbu po svojem izboru, dominiraju radovi *Gangawerka*... Na pozornici četiri velika platna, na kojima se u različitim intervalima vrti *Powerpoint* projekcija s portretima izvođača – gangaša, gangašica, zatim projekcija atmosfere koju smo za-

lježili za vrijeme terenskih obilazaka fotoaparatom (Jože Rehberger Ogrin, Ivo Kuzmanić). Na stolu u lijevom kutu postavljena *inox* bačva iz koje se u deset *bukara* nalijeva vino. Pozornicom kruže leci koji upućuju publiku na cirkuliranje *bukare*, ritualno ispijanje i nazdravljanje s krugom ljudi koji zajednički ispijaju, dijele njezin sadržaj. (Ganga party, sinopsis) Zadnja *smjena* 15. međunarodne konferencije *Performance Studies International* predstavila je program pod nazivom *Ganga Party* (Rogošić 2009). Relevantni mediji taj događaj najavili su kao *hibridnu izvedbu* koja će "kombinirati koncert etno glazbe izvornih gangaša i gangašica... s nastupima vodećih domaćih DJ-a i multimedijalnom prezentacijom, a pod vodstvom jedne od naših najeminentnijih etno-

loginja Ines Prica i Tomislava Pletenca, pročelnika Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu".

(<http://www.teatar.hr/20183/ganga-party-zaključuje-psi/>) Navedene informacije samo djelomično opisuju događaj koji se trebao dogoditi, približavajući na taj način predstavljeni projekt jednoj od tema skupa – *krivo čitanje*. Formulacija *koncert etno glazbe* u ovom slučaju ne stoji jer se arhaično pjevanje poput *gange* nikada do sada nije izvodilo u formi cjelovečernjega koncerta na kojem bi publika sukladno standardima koncertne produkcije cijeli sat i pol pomno slušala i analizirala događanja na sceni, uživajući pri tome u varijaciji glazbenih interpretacija. Isto bi se moglo reći i za naše DJ-eve koji jesu vodeći, ali u krugu glazbenika kojima je tradicijska, arhaična glazba,

tj. njezini simplirani predlošci, nadahnuće za elaboriranje, eksperimentiranje zvukom. Tek je posljednja činjenica istinita, glavni *kuratori* projekta Ines i Tomislav organizirali su malu interdisciplinarnu skupinu znanstvenika, umjetnika koji su, svaki na svoj način povezani s terenom, tradicijom i predstavjačkom praksom, pokušali prodrijeti u smisao *gange* i neoskvrnutu je predstaviti urbanoj publici. Posljednja *smjena* PSI-a predstavila je tek dio atmosfere u kojoj ganga nastaje. Publika je odigrala ulogu neformalne mjesne situacije u kojoj ganga redovito nastaje, u kojoj se stvara i javno izvodi. Neograničen prostor scene i auditorija publici je omogućio potpunu slobodu izbora mjesta za sjedenje, slušanje, slobodno kretanje ili premještanje. Važnu ulogu u stvaranju privida "pučkog događaja", *derneka* kako bi ga nazvali naši glavni akteri,

odigrale su *bukare*. Alkohol, posebice vino, sastavni je dio *gangaške* scene. Vino se pije, dijeli iz zajedničke drvene zdjele "homeopatskog učinka", vlahi od pjevanja umorna grla, vino kruži od usta do usta povezujući sve sudionike događaja, pjevače i publiku. Sve navedeno inicirano je jednostavnom kratkom formom deseteračkog teksta, trajanja tek dužine ljudskoga daha, koja kod različitoga auditorija izaziva kontrastne reakcije – od najdivnijega poja do grotesknoga drečanja, jednom riječju: *ganga*.

O gangi

*Gango moja, o moji razgovore,
veseliš me kad mi je najgore.*

Najprofiliraniji i zasigurno najaktualniji vokalni tradicijski žanr u Imotskoj i Vrgoračkoj krajini u Dalmaciji kao i u susjednoj Hercegovini i dijelovima Bosne je *ganga*. Ganga je integralni dio stoljetnoga sustava glazbovanja na području dalmatinskoga zaleđa koje predstavlja jedno od posljednjih uporišta arhaičnoga načina glazbenoga razmišljanja posve različitoga od standardnih globalnih glazbe-

nih sustava nastalih na tradicijama zapadnoeuropske glazbene provenijencije. *Grubo, primitivno,*

Gango moja, ko te izmislija? Škutor Mate, dava ga odnija.

nestandardno, netemperirano – epiteta su kojima će osoba strana ovom načinu glazbene komunikacije na prvi susret opisati harmoničnu polifoniju tijesnih intervala koja na slušatelja namjernika uglavnom ostavlja dojam istosti i ponavljanja. Gledamo li to iz perspektive puka koji ju je "proizveo", ona je najsuvremeniji i najpopularniji glazbeni izričaj, onaj koji osvaja simpatije, to je zatvoreni krug u kojem se prepoznaju oni najbolji, ali samo od poznavalaca koji su u stanju kvalitetno valorizirati njihovu izvedbu. Ganga je termin koji je svojom popularnošću nadrastao lokalno i regionalno značenje. Kao najviše prezentirani i najrašireniji žanr, *ganga* je postala vrlo prepoznatljivom pa se i drugi slični vokalni žanrovi u puku često podvode pod termin *ganga*. Ona je tako postala uvriježeni termin za sveukupno tradicijsko pjevanje *dalmatinskoga zaleđa*, a često i cjelokupnoga dinarskog područja (Čaleta 2002).

Po onomu što se može iščitati iz raznih pisanja, *ganga* je jedna od rijetkih tradicijskih glazbenih vrsta uz koju se govori o približnom vremenu nastanka – veže se uz uspostavu austro-ugarske okupacije nad Bosnom i spominje se njezin "prijelaz, dolazak" iz Dalmacije, odnosno, preciznije rečeno, iz susjedne Imotske krajine (Buble 1993). Podatak koji je pomalo kontroverzan više je puta potkrijepljen iskazima kazivača koji su izričito tvrdili da se u njihovoj mladosti tako nešto događalo. Kontroverzna prije negoli greška, često vezana uz političke i nacionalističke ekstreme, *ganga* je najvjerojatnije nastala u gradu (Imotski) od seoskoga stanovništva koje je dolazilo prodavati svoje proizvode (duhan) i u dokolici *ubijalo* vrijeme. Potvrdu za to nalazimo u samim tekstovima. Tako doznajemo da je "nju" izmislio Mate i to ne bilo koji, nego *Škutor* – što u Zapadnoj Hercegovini podrugljivo stoji za stanovnika Imotske krajine. (*Gango moja, ko te izmislija? Škutor Mate, dava ga odnija.* – Mijatović 2004.) Još jednog Matu spominje *ganga* kojom Petar Oreč (*Di si Mate naučija gangu, u Imocki, idući na vagu.*) navodi važnost varoši Imotskog u njezinu širenju i popularizaciji (Oreč 1989). Na sajmovima u Imotskom svake srijede (od 1884. godine duhanska otkupna stanica) vještji pjevači, svirači na *guslami* i *diplama*, *duvanari* (šverceri duhana) i *torbari*, *galantari* pronosili su je daleko izvan granica Imotske krajine. Svoje najplodnije razdoblje doživljava pedesetih godina prošloga stoljeća, prije dolaska električne struje, prije dolaska televizije. U to vrijeme ponovno putuje izvan svojih granica, prvo *vlakovima bez voznog reda* (Slavonija, Vojvodina), a potom sa svojim *gastarbajerima* po europskim i svjetskim gradilištima. Prvi su o *gangi* pisali tridesetih godina prošloga stoljeća franjevcu Branimir Mar(i)ć i Silvestar Kutleša-Marić o hercegovačkoj *gangi* (Marić 1934, 1941), a Kutleša o runovičkom pjevanju koje po opisima odgovara strukturi *gange* (Kutleša 1997). Marić je prvi otvorio pitanje o etimologiji naziva *gange* koje varira od njezina ilirskog podrijetla opravdanog povezanošću s albanskom riječi *keng* = pjesma (Marić 1934, 1941, Rihtman 1958, 1976, Rihtman-Šotrić 1970, Petrović 1978, 1990, 2005) pa do novijih lingvističkih razmišljanja

o povezanosti termina s američkom sleng riječi za družinu – *gang* (Mijatović 2004). Spomenuti Mijatović autor je prve antologije *gange* (Mijatović 1973) koja je inicirala brojne druge autore na sakupljanje tekstova o *gangi* (Ljuba Đikić 1985, Petar Ujević 1996, Vlado Vladić 1996). U izvedbenom smislu *ganga* je vokalni žanr koji karakterizira izvedba dvaju glasova, dvoje ili više pjevača (muških, ženskih ili mješovitih sastava). *Ganga* je više-glasno pjevanje na dah – *pjevanje* (pjesma) traje koliko i dah glavnoga pjevača. Glavni pjevač u pravilu otpjeva – *priginja* prvih stih sam (*iniciji*), a onda ga u drugom stihu prati grupa pjevača – *gangača* (*guslača*) ispjevanjem samoglasnika *muklo* "e" ili *zvonko* "o", kako bi se dobio "savršeni efekt zvučnog jedinstva" (Petrović 1978:3). Broj pratećih pjevača nije određen, iako u pravilu prate dva do tri glasa. Treba napomenuti da su moguće varijante pjevanja samo s jednim pratiteljem, ali i ona s više od četvero *gangača*. Melodije napjeva baziraju se na ograničenim tonskim nizovima, uglavnom kromatskim, veličine intervala koji ne odgovaraju današnjim ustaljenim intervalima. Napjevi često i završavaju na velikoj sekundi (ili uzdahom, oduškom) koja se tretira kao konsonantni interval. Lokalno stanovništvo je u mogućnosti prepoznati karakteristike koristeći se lokalnim terminima – najbolje poznaju one oblike koje prakticiraju ili aktivno slušaju, a isto tako i oblike iz graničnih područja s kojima su u kontaktu. Termini kojima se koriste uglavnom opisuju radnju koja se odvija tijekom same izvedbe. Glagoli tipa *goniti*, *sijecati*, *jecati*, *'vatati*, *nazivati*, *krečati*,



Foto: Frane Rojinica

Šijavica



Foto: Frane Rojinica

Publika na PSI#15



Ganga Party na PSI#15

tresti, priginjati... označavaju različite radnje koje vanjski neupućeni slušatelji teško razaznaju, kao što teško prepoznaju različite melodijske varijacije unutar jednoga žanra. Samo znalci i pomni slušatelji u stanju su raspoznati više načina pjevanja *gange*, koje se razlikuje od sela do sela, s obzirom na *inicij* napjeva – “priginjanje”, način “ganganja”, “praćenja”, “vozenja”, “preuzimanja” ili “prihvatanja” nastavka pjevanja drugog stiha, dužine stanke između dva stiha. U isto vrijeme, pjevači koji je poznaju i izvode svjesni su vlastite uloge i radnji koju je potrebno obaviti tijekom pjevanja. Usmena predaja u prošlosti bila je jedini način učenja *gange*. Mlade su je generacije slušajući i imitirajući usvajale, izvodile i usavršavale, prenoseći je pritom novim generacijama. Današnji nositelj tradicije – pjevanja *gange* – pretežito je stariji živalj koji umiranjem u bespovrat odnosi pojedine stilove pjevanja *gange*. Globaliziran i standardiziran način života u ruralnim krajevima – domovini *gange* – ne dopušta novim generacijama aktivno, životno učenje ovog načina pjevanja. Mediji (audio i video) i organizirana folklorna društva postaju načini i mjesta na kojima današnje generacije imaju mogućnost stjecanja znanja o ovom načinu pjevanja. Broj *gangaša* u posljednje vrijeme opada poradi manjeg broja prilika za izvedbu. Oni najuporniji se osim u *gangaškim gnjizdima* (gostionama) nalaze kao dio nastupa folklornih skupina ili u nekima od neformalnih prigoda poput svadbi, derneka i sličnih narodnih veselica.

O istraživanju

Pivat oču, pivat je sloboda!

Pivanje je moja razanoda.

U takvom ozračju, naoružani osnovnim podacima o glazbenom žanru, pročitanim tekstovima o *gangi* i dvostihovima samih *ganga*, uputila se naša mala ekipa put Imotskog sa zadatkom stvaranja smjene – “hibridne suradničke platforme, čije je osmišljavanje u potpunosti prepušteno inventivnosti umjetnika odnosno kuratora”. U interdisciplinarnoj ekipi *kuratora* Ines i Tomislava, spremnoj na traženje i zajedničko komuniciranje, nedostajala je važna karika koju smo trebali pronaći na samom terenu.

Osim pjevača, nositelja tradicije, postoji znatan broj ljubitelja *gange* koji svojim aktivnostima pripomažu popularizaciji i boljem poznavanju ovog zanimljivog glazbenog fenomena. Jedan od najaktivnijih je Imočanin Tomislav Matković. U posljednjih deset godina Tomislav je osim snimanja brojnih susreta *gangaša* kreirao web stranicu koja na najpotpuniji način predstavlja ovu glazbenu vrstu. Krenete li na putovanje o *gangi* bespućima internetskih pretraživača, put će vas nanijeti na stranice www.ganga.hr ili www.imota.net. Putnik-namjernik, a takvih je na ovoj stranici sa svih strana svijeta, moći će *downloadirati* brojne primjere pjevanja muške i ženske *gange*: imotske, bekjske, najinske, belevarijske, livanjske, duvanjske, ramske i kupreške (najduži napjevi dugi su tridesetak sekundi). Na istoj stranici, naš će putnik nabasati na brojne zanimljivosti vezane uz aktivnosti pjevača, na mnoštvo stručnih i znanstvenih tekstova o *gangi* i zanimljivih informacija o glazbenom fenomenu koji po svojim karakteristikama daleko odudara od današnjega konzumentskog načina razmišljanja. Sve se predstavljene snimke mogu preslušati, a svi znanstveni radovi pročitati.

Tvorac projekta *Gangawerk* pokazao se izvrsnim suradnikom iz više razloga. Bivši student filozofije na zagrebačkom Filozofskom fakultetu koji niz godina djeluje kao vrlo uspješan radijski voditelj na lokalnim radijskim postajama Imotske krajine i zapadne Hercegovine, prije desetak godina osjetio je “zov” glazbe svojih pradjedova. Od toga vremena Tomo neumorno povezuje dva svijeta: onaj *gangaški*, ruralni, arhaički i suvremeni urbani svijet kojemu je ova glazba strano štivo, koji je u svakom pogledu “krivo čita”. Prilikom jednog od brojnih susreta i razgovora sam je naglasio da po rođenju nije bio “predodređen za *gangu* – nisam ja nju slušao dok sam bio mali jer sam rođen i živio u Njemačkoj, ali se jednog dana nešto probudilo u meni”.

“Ganga je neuhvatljiva i neukrotiva, a ipak silovita kao posljednja pomast; ma koliko se trudili, u riječi je nećete moći uhvatiti. Kitit ćete riječi, kao lovac postavljati mamce, ali ona će uvijek ostati neulovljena misao. Da biste shvatili njezinu ćud, morate biti s njom od prvog dana

Jedno od glavnih načela zajednice “tko jače, tko snažnije, tko brže” upravo u *nadgangavanju* dolazi do izražaja, dodatno potaknuto muško-ženskim odnosima. Nadigravanje je izvrstan primjer improvizacije u kojoj se tekstovi na licu mjesta *sklanjaju*, a cijeni se brzina kojom izbijaju tekstualne adute iz grla svojih “protivnika”.

Života, jedino tako će vam pokazati svoju raskoš savršene harmonije – jer ona je s one strane riječi i pjeva... i ne znaš je li to čovik piva *gangu* ili *ganga* piva čovika.”

Tomislav Matković (Gangawerk, Malex music 2005)

lako navedeno zvuči bajkovito, ovo je također slučaj “krivog čitanja”, neprilagođena situacija u kojoj pjevačka zajednica samo na osnovi vizualnog izgleda mladića, progresivnog urbanog lika, zakasnjelog hipika, teško propušta u okrilje svoje životne-glazbene komunikacije. Sam Tomo spominje teškoće prilikom “probijanja” do povjerenja *gangaškoga* svijeta te čvrste, zatvorene zajednice čiji su kanoni konzervativniji od najkonzervativnijih urbanih razmišljanja. Njegov entuzijazam i neupitan rad na promociji *gange* otvorio mu je vrata u njezin svijet, dok je istodobno ostao značajna karika u kulturnom životu Imotskoga. Njihovo nepovjerenje nije slučajno, ono je rezultat višestoljetnog nerazumijevanja glazbe koju zajednice nasljeđuju i prenose, glazbe koja u velikom broju slučajeva nije u stanju premostiti “kulturne” jazove. U slučaju *gange*, nepravedan odnos urbanog razmišlja-



Gangašice



Ganga u vlastitom ambijentu

nja prema ruralnom glazbenom izričaju najizraženiji je upravo u mjestu njegova nastanka, Imotskom. No nesavršena komunikacija simbolički se nadopunjuje u mnogim situacijama. Tako, na primjer, u zgradi nekadašnje (austroougarske) duhanske otkupne stanice, na mjestu gdje su nakon uspješno obavljene robne primopredaje proizvoda (duhana) od radosti seljaci odlazili u obližnje gostione, oštarije, i svojim specifičnim pjevom izražavali svu životnu (kratku) radost posebnog trenutka, danas dje-

luje niz kulturnih organizacija mladih Imočana. U prostorima u kojima je igrom slučaja iniciran postanak *gange* mladi *alternativci*, napredni u svojim razmišljanjima i djelovanjima, s uspjehom grade novu kulturnu sliku grada, ne isključujući pritom pjev svojih predaka. Upravo zahvaljujući Tomi, mladi su "otvorili oči" i primijetili glazbu u susjedstvu, glazbu koja i danas odzvanja po imotskim gostionicama. Korak po korak stvarao se i odnos naše istraživačke skupine s *gangašima*. Kroz nekoliko posjeta,

***Mala moja, primakni se bliže,
svit je moj tek doklen jezik siže.
Mala moja, logika nas uči,
jasno zbori ili lipo muči.***

terenskih obilazaka, uz Tominu pomoć i stručno vođenje, izgradili smo osjećaj povjerenja prema našim u početku kazivačima, a nakon toga suradnicima *kolaboratorima* koji su vrlo svjesno pristali svoje konvencionalne izvedbene metode zamijeniti našim promišljanjima. Neformalni susreti u gostionicama, dogovoreni odlasci u *gangaška gnizda* i domove *gangaša*, konobe i *dimne kužine*, formalni nastupi (sijela i smotre) bili su mjesta susreta s kazivačima. Isto tako zanimljiv bio je susret s imotskom kulturnom elitom u kulturnom kafiću *Paško* na organiziranom *gangapartyju* s mladim "statistima" iz *Udruge mladih Imotski*. Uz druženja, razgovore, kratak suživot s našim glavnim akterima, pokušaj razumijevanja barem jednoga dijela njihova jednostavnog, a opet tako čudno složenog života, paralelno se stvarala izvedbena koncepcija. Svaka ideja grupno se razmatrala i ocjenjivala kao uspješna ili neprikladna za naše uvjete. Netemperirano pjevanje poput *gange* objektivno je vrlo teško transkribirati u medij notnog zapisa standardizirane zapadnoeuropske notacije. Stoga je pouzdan način prikupljanja *gange* kvalitetno audio ili videosnimanje formalnih i neformalnih izvedbi još aktivnih formalnih ili neformalnih pjevačkih skupina *gangača*. Raznolikost u načinima izvedbe zahtijeva temeljito zapisivanje raznoraznih formi, koje se razlikuju u manjim, ali za nositelje fenomena značajnim elementima. Jože i Kuzma svojim su pomoćnim okom (kamera i fotoaparati) pomno bilježili naš novi svijet, sakupljajući dovoljno zanimljivog materijala čije bi prikazivanje donekle vizualno ilustriralo naše novo okruženje. Sloboda koju su *kuratori* dobili, u ovoj se fazi postupno formirala u "predstavljački format prilagođen suvremenom pomaku s proizvoda na proces proizvodnje". Teorija se infiltrirala u praksu kroz zajedničko terensko iskustvo, a projekt se postupno razvijao u izvedbeni koncept predstavljen na zajedničkoj izvedbi u ZKM-u.

O Ganga Partyju

*Ja ne pivam da me kogod čuje,
nego da mi srce ne tuguje.*

Sudar dvaju svjetova napokon je dogovoren; za mjesto događanja izabran je kazališni prostor u centru metropole. Osnova scenskoga postava *smjene* je zatvoreni krug pjevača. Krug predstavlja tek zamišljenu granicu između zvuka koji s velikom pozornošću apsorbira pažnju publike te zvuka koji emitira težnju perfektnoj zvučnoj slici – harmoniji, koju zajednički, s mnogo brige, znanja i strpljenja, ravnopravno grade pjevači *gangači*. U glazbenom svijetu u kojem je svaka izvedba stvarna, bolja ili lošija, ili ona "prava", problemski i djelatni potencijal izvedbene pogreške jednostavno ne postoji. Publika je ta koja uz pjevače odobravanjem, uzdasima, negodovanjem, gundanjem ili komentiranjem ocjenjuje svaku od otpjevanih *gangi* podjednako ocjenjujući tekstualnu i zvučnu odrednicu izvedenoga glazbenog broja. Potrebu za identificiranjem "domaćega" terena izvedbe prividno su dočarali video i zvučni simboli (pucketanje vatre, slika ognja). U takvom okruženju, idiličnoj situaciji koja, na žalost, rijetko funkcionira i u mjestu nastanka ovoga glazbenog svijeta, autor ovog teksta odigrao je ulogu "inspicijenta". Svako glazbenoj situaciji potreban je inicij, fitilj koji kontrolira i inicira različite situacije, a "provociranje" na pjevanje učinilo se djelotvornom komunikacijom na relaciji pjevači – publika. Nastupi pjevača podijeljeni su u nekoliko blokova da bi publika mogla na različite načine doživjeti glazbenu senzaciju kroz igru svjetla i sjene. Prvo takvo iskustvo bilo je čista audiosenzacija koja kod prvog slušanja ostavlja dojam – za neke grubosti, primitivnosti, *nemuzike*, a kod drugih estetski visokonormativiziranoga glazbenog procesa gdje timbar i traženje perfektnje harmonije predstavljaju zajedničke ideale svih istinskih glazbenika. Simbole su predstavljali portreti pjevača i terenski pejzaži koji su se izmjenjivali na platnima. Pojavljivanje osobne fotografije kod naših je "umjetnika" poticalo zadovoljstvo; zajednički su komentirali prikazane likove, a sa zebnjom očekivali pojavljivanje vlastitog lika. Atmosferu *smjene* dinamički "podize" videoprezentacija. Prvi videouradak sinteza je

onomatopejskih zvukova seoskog života naizgled kaotičnoga i gruboga, konfuznoga, ali u stvari idiličnoga buđenja uz zvuke pijetlova, lajanje seoskih pasa, blejanje blaga, zvonjava stoke, rzanje kopitara. Uz zvuke grmljavine i vjetrova zvukovno sve navedeno predstavlja suživot zajednice s prirodnim okruženjem u kojem koegzistiraju kamen i "geni kameni". Atmosfera polako kulminira novim izmjenama pjevača, ovoga puta osvjetljenih, podignutih sa sjedećih mjesta. Izmjene su češće i brže, reakcije pjevača jasnije i snažnije. Emitira se središnji *videoclip* u kojem se elektronička glazba vješto isprepleće sa *semplovima gange* i *gusala* (*Crne oči ispale ti diko*). Video prikazuje kombinaciju terenskih zapisa i arhivskih fotografija sakupljenih od članova fotokluba iz Imotskoga (Suzana Budimir). *Gangaši* počinju *nadgangavanje* koje predstavlja kulminaciju kontroliranoga dijela predstave. Jedno od glavnih načela zajednice "tko jače, tko snažnije, tko brže" upravo u *nadgangavanju* dolazi do izražaja, dodatno potaknuto muško-ženskim odnosima. Nadigravanje je izvrstan primjer improvizacije u kojoj se tekstovi na licu mjesta *sklanjaju*, a cijeni se brzina kojom *izbijaju* tekstualne adute iz grla svojih "protivnika". Ovaj dio dopunjen je i *filozofskom interakcijom* koja je publiku trebala uputiti na univerzalnost "haiku" forme, kako pojedinci nazivaju *gangu*. *Ganganje* Wittgensteinovih stihova u prijevodu Borisa Perića koji se na platnu vrte na njemačkom i hrvatskom jeziku, a koje *gangaši* paralelno *gangaju*, više je značilo nama *kuratorima* i publici nego samim *gangašima*. (*Die Grenzen meiner Sprache sind die Grenzen meiner Welt. – Mala moja, primakni se bliže, svit je moj tek doklen jezik siže. Worüber man nicht sprechen kann, darüber muss man schweigen. – Mala moja, logika nas uči, jasno zbori ili lipo muči.*) Iz *nadgangavanja* scena prelazi u igraonicu najprisutnije narodne igre na ovim prostorima – *šijavice*. U ovoj igri nema ni glume ni milosti, konačan rezultat nika da nije unaprijed poznat tako da izvedba od ovoga trenutka više nije kontrolirana. Igrači se izmjenjuju u igri, *gangaši* nasumice *nadgangavaju*, bukara i dalje kruži, publika je sad već dio *derneka*. Istodobno, DJ Prulex započinje svoj glazbeni nastup dok se atmosfera mjesta događanja

premešta s centralne *gangaške* pozicije na kompletnu scenu i gledalište. Jednako tako kazališni hodnici, atrij i predvorje kazališta nastavljaju "živjeti" onako kako je to prije nekoliko trenutaka *živjela* centralna slika na sceni. Imitiraju se tehnike pjevanja, razmjenjuju mišljenja, a *bukara* kruži. Atmosfera je glasna, preglasna, ali komunikativna, poput one na *derneku* na dan sveca zaštitnika u zabačenom selu dalmatinskoga zaleđa, Smiljevu... Japanke pokušavaju *gangati*, Amerikanci su impresionirani, živo se diskutira o glazbi zaboravljajući da je sve to prije pedesetak minuta započelo kao kontrolirana izvedba odigrana u kazališnom prostoru. Puni dojmova svi odlaze noseći "poruku" koju im je uručila mala skupina smjelih pjevača: glazbenu životnu priču o drugoj strani prostora čiji je kulturni kontekst vjekovima obilježen otpadničtvom, izgonom i otporom. Reakciju publike s istom strepnjom očekivali su izvođači, kuratori priredbe i organizatori koji su bilo dovoljno hrabri dati nam priliku da ovaj glazbeni svijet predstavimo biranoj publici (Prica 2009). Odmak od stereotipne recepcije, na koju ovaj način glazbovanja redovito nailazi, bio je jedini cilj koji smo potajno priželjkivali. Kao dužnost prihvatili smo "misiju" glazbene antropologije koja ne podržava održanje kulturnih stereotipova, nego joj je, dapače, jedna od dužnosti dekonstruirati ih. Živa izvedba, susret s "originalnim" zvukom, kontakt s izvođačima-stvarateljima, upravo je bila prilika pokazati svu životnost koju *ganga* u svakom svom segmentu proklamira.



LITERATURA

- BUBLE, Nikola. 1993. "Ganga u kontekstu svekolike autohtone folklorne glazbe Dalmatinske Zagore i Zapadne Hercegovine". *Bašćinski glasnik* 2:125-158.
- ČALETA, Joško. 2002. "Trends and Processes in the Music Culture of the Dalmatian Hinterland". *Journal of Mediterranean Music Cultures*. [Ethnomusicology Online 6; www.muspe.unibo.it/period/ma/index/number6/].
- ĐIKIĆ, Ljuba. 1985. *Ljubi dragi, ne žali me mladu*. Duvno.
- KUTLEŠA, Silvestar. 1997. *Život i običaji u Imotskoj krajini*, Split: MH Imotski i HAZU, Zavod za znanstveni i umjetnički rad.
- MARIĆ, Branimir. 1934. "Hercegovačke gange". *Hrvatski narodni kalendar*, Zagreb, Napredak, 105-108.
- MARIĆ, Branimir. 1941. "Iz područja gange". *Hrvatski narodni kalendar*, Zagreb: Napredak, 41-47.
- MATKOVIĆ, Tomislav. 2005. *Gangawerk* (CD). Mostar: Malex music.
- MJATOVIĆ, Anđelko. 1973. *Ganga pismice iz Hercegovine, Imotske krajine, od Duvna, Livna i Kupresa*. Tomislavgrad: Naša ognjišta.
- MJATOVIĆ, Anđelko. 2004. *Ganga pismice iz Hercegovine, Imotske krajine, od Duvna, Livna i Kupresa*. (2. prošireno izdanje) Tomislavgrad: Naša ognjišta.
- OREČ, Petar. 1989. "Ganga – Narodno pjevanje". Referat pročitana na znanstvenom skupu *O narodnom pjevanju – gangi*, Imotski, 25. 11. 1989.
- PETROVIĆ, Ankica. 1978. "Fenomen vokalnog stila u seoskoj muzičkoj praksi BiH." *Zvuk*, 2: 7-16.
- PETROVIĆ, Ankica. 1990. "Women in the Music Creation Process in the Dinaric Cultural Zone of Yugoslavia." in: *Music, Gender, and Culture*, ICTM, F. N. Verlag, Wilhelmshaven, pp. 71-84.
- PETROVIĆ, Ankica. 1995. "Perceptions of *ganga*." in: *TheWorld of Music*, 37/2: 60-71.
- PRICA, Ines. 2009. "Ganga – argument za jedan svjetski party". *Zarez*, XI/260, 25. 06. 2009., 14-15.

RIHTMAN, Cvjetko. 1958. "O lirskom podrijetlu polifonih oblika narodne muzike B i H", Rad kongresa SUFJ na Bjelašnici 1955. i u Puli 1952. Zagreb, 99 -104. (poseban otisak).

RIHTMAN, Cvjetko. 1976. "Tradicionalna narodna muzika područja Čapljine", *Rad 21. kongresa SUFJ*. Sarajevo 43-49.

RIHTMAN, Dunja. 1970. "Narodna muzička tradicija lišćikog područja", *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH*, XXIV/XXV, *Etnologija*. Sarajevo, 365-419.

ROGOŠIĆ, Višnja. 2009. "Je li pad let". http://www.matica.hr/Vijenac/vijenac401.nsf/AllWebDcs/Je_li_pad_let 15. 12. 2009.

UJEVIĆ, Petar. 1996. *Lovrečka ganga*, Lovreč.

VLADIĆ, Vlade. 1996. *Raspivana Rama, zbornik ramske gange*, Mostar, ZIRAL.

Web portali

<http://www.teatar.hr/20183/ganga-party-zaključuje-psi/01.10.2009>.

www.ganga.hr/gangawerk/01.10.2009.

<http://www.seebiz.eu/hr/seebiz-trend/teatar/ganga-party-zaključuje-15.-svjetsku-konferenciju-psi-u-zagreb-49381.html#MeldeFingerweg/01.10.2009>.

http://www.poskok.info/index.php?option=com_content&view=article&id=17605:ganga-party-zaključuje-psi&catid=122:kultura&Itemid=193 01.10.2009.

<http://www.imoart.hr/forum/index.php?topic=1143.45> 01.10.2009.

<http://www.cistavelika.com/01.10.2009>.